

De Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* op de Sallandse Heuvelrug in 1995

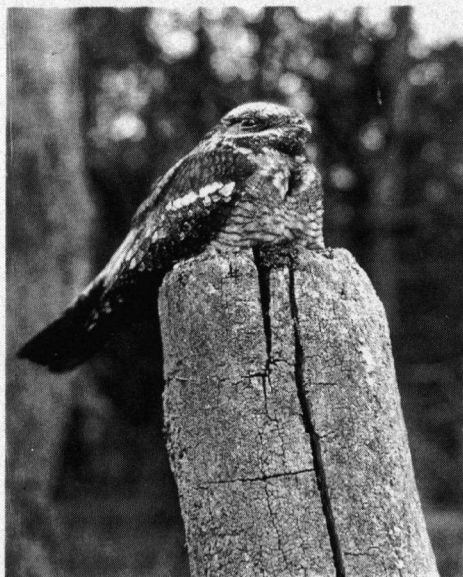
Roel Janssen

1. Inleiding

In juni en juli 1995 heeft er op initiatief van de IVN *) vogelwerkgroep Hellendoorn/Nijverdal een integrale nachtzwaluwinventarisatie plaatsgevonden op de Sallandse Heuvelrug. Tot dan toe is de Nachtzwaluw niet eerder zo gebiedsdekkend en gelijktijdig op de gehele heuvelrug onderzocht. Het gaat hierbij om alle heideterreinen, kapvlakten en open bos(randen). Deze gebieden worden beheerd door Natuurmonumenten (NM), Staatsbosbeheer (SBB) en enkele particuliere eigenaren. In totaal is er ongeveer 900 ha onderzocht door ruim twintig personen, allen leden van de vogelwerkgroep en/ of medewerkers van NM en SBB.

De reden voor dit onderzoek is een brede behoefte om inzicht te krijgen in de actuele gegevens en aantallen van deze soort. Tevens zijn wij nieuwsgierig naar de effecten op termijn van de genomen en nog te nemen maatregelen in het kader van het zogenaamde Soortbeschermingsplan Korhoen uit 1991. In grote lijnen komt dit plan neer op het vergroten van het heidegebied, het creëren van 'bosrand'-situaties, kleinschalig en gevarieerd plaggen van de heide, afsluiting van een aantal wandelpaden en de Nijverdalsebergweg voor gemotoriseerd verkeer. De verwachting is dat van deze maatregelen ook de Nachtzwaluw kan profiteren. Het onderzoeksgebied ligt in de gemeenten Holten en Hellendoorn; in de atlasblokken 28-31, 28-32, 28-41, 28-42 en 28-51.

Naast een aantal 'losse' inventarisatiebezoeken in deelgebieden zijn er de afgelopen jaren een drietal broedvogelinventarisaties (BSP**) en BMP***) geweest die als referenties kunnen dienen ten opzichte van de resultaten van dit jaar.

De Nachtzwaluwen werden vooral gezien bij redelijk zicht tussen 22.00 en 23.00 uur.
Foto: Fritz Pölkig GDT.

- In 1991 is de Sprengenberg (NM, 300 ha), volgens deels de BMP en deels de BSP methode, onderzocht (Ongenae 1991).
- In 1992 zijn de SBB terreinen Haarlerberg en Holterberg (416 ha) volgens de BSP methode onderzocht (Klemann 1992).
- In 1994 is er een klein deel van dat zelfde SBB terrein onderzocht te weten, Rietslenk, Wolfslenk en 't Hexel (200 ha), volgens BMP methode, door de eerder genoemde vogelwerkgroep (Janssen, Dommerholt, Mollink 1994).

2. Methode

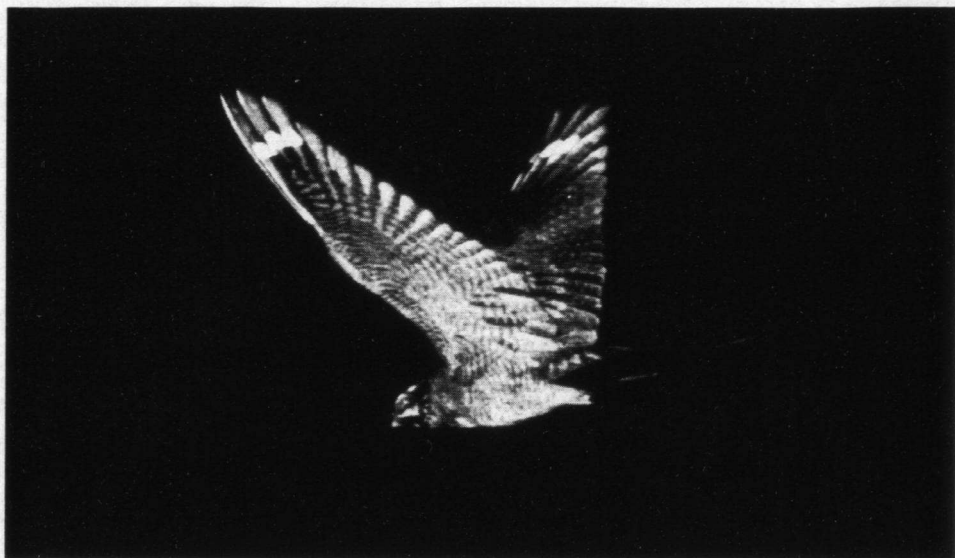
Rekening houdend met de grootte en de geografische ligging is het onderzoeksgebied opgedeeld in zeven deelgebieden. Elk deelgebied is door één of verscheidene personen, afhankelijk van de omvang en verbondenheid c.q. bekendheid met het gebied, onderzocht. De onderzoeksdata waren de vrijdagavonden 23 en 30 juni, en 7 juli. Als begintijd werd 22.00 uur aangehouden, als zijnde het tijdstip van zonsondergang. Het is bekend dat vanaf zonsondergang tot circa twee uren erna relatief veel nachtzwaluwactiviteit plaatsvindt (Bijlsma 1989). De eindtijd lag rond 24.00-00.30 uur, afhankelijk van de duur van de ronde. Men was alert op het gevaar van 'dubbeltellingen' en bekend met uitsluitende waarnemingen.

De looproutes werden elke keer vanaf een ander punt gestart en één ronde werd in tegengestelde richting gelopen. Elke waarneming werd, met tijdsaanduiding, genoteerd op een kaart en voor elk bezoek werd een andere kaart gebruikt.

Als waarnemingen werden genoteerd:

- * triller of ratel, zang van voornamelijk ♂♂.
- * vleugelklappen, van ♂♂.
- * roep (Kroe-iek), zowel van ♂ als van ♀.

Als fusie-afstand werd 500 meter aangehouden. Vooral bij redelijk zicht, van 22.00 tot 23.00 uur, werden er volop zichtwaarnemingen gedaan. Opvallend was dat zowel mannetjes als vrouwtjes Nachtzwaluwen zich lieten zien, waarbij de vogels vaak 'nieuwsgierig' leken en zelfs op de waarnemers af en om hen heen vlogen, alvorens weer ergens in de buurt neer te strijken om er verder lustig op los te snorren.

Nachtswaluwen komen vooral tot grote activiteit op zwoele, warme zomeravonden.

Foto: J. Jaspers.

3. Weersomstandigheden

De klimatologische omstandigheid is een belangrijke factor van betekenis voor vogelinventarisaties in het algemeen en nachtzwaluwinventarisaties in het bijzonder. In het verleden is het op de heuvelrug voorgekomen, dat wij met koud en winderig weer een nachtzwaluwexcursie af moesten gelasten, omdat de kans er één te zien of te horen nagenoeg nihil was.

Nachtswaluwen komen tot grotere activiteit bij zwoele, warme zomeravonden. De weersomstandigheden waren de uitgekozen avonden ideaal:

bezoek temp. 22.00 uur bedekking wind	1 14° C onbew. N 1-2	2 20° C onbew. N 1-2	3 22° C onbew. --
--	-------------------------------	-------------------------------	----------------------------

Weersomstandigheden tijdens de inventarisatie.

De onderzoeksdata vielen eind juni en begin juli in een over het geheel genomen zomerse periode.

Over de weersomstandigheden in 1991, tijdens het onderzoek op de Sprengenberg, is in het desbetreffende verslag weinig terug te vinden. Over de weersomstandigheden tijdens de inventarisatie van het SBB terreinen in 1992 wordt in het verslag daarvan gesproken over 'de warme tot zeer warme en droge meimaand met temperaturen van 3° C >, het langjarig gemiddelde'. Juni: 'warm met temperaturen van 2° C >, het langjarig gemiddelde'. Juli was hetzelfde als juni, alleen was juli te droog en juni wat neerslag betreft normaal. Het weer tijdens de inventarisatienacht van 17/18 juni 1994 was redelijk normaal gezien het langjarig gemiddelde; minimale temperatuur 11° C, maximale temperatuur 19° C (geen neerslag/half bewolkt).

gebied	1991			1992			1995		
	terr.	opp.	t/100	terr.	opp.	t/100	terr.	opp.	t/100
Natuurmonumenten									
Sprengenberg	6	300	2/100				10	325	3,1/100
Haarlerenk	—						1		
Staatsbosbeheer									
Haarlerberg				3			5		
Rietslenk				1			3		
Wolfsslenk				2			4		
Holterheide				1			2		
Numendal				1			1		
				—			—		
				8	416	1,9/100	15	456	3,3/100
Particulier terrein op Holterberg							2	115	1,7/100
							totaal:	28	896 3,1/100

4. Resultaten

De uitkomsten van de nachtzwaluwinventarisatie op de Sallandse Heuvelrug zijn voor alle betrokkenen opmerkelijk.

Er werden uiteindelijk **28 territoria** vastgesteld, hetgeen bijzonder hoog mag worden genoemd. Hoog in vergelijking met eerder onderzoek van deelgebieden in 1991, 1992 en 1994, maar ook hoog, omgerekend per 100 ha geschikte biotoop gerelateerd aan landelijke cijfers van de soort. In het schema op bladzijde 266 is geprobeerd een vergelijking te maken tussen de verschillende onderzoeken.

Nemen wij het voorbeeld van de Sprengenberg; in 1991 werden zes territoria vastgesteld op 300 ha heide/boomheide/kapvlakte - dit is twee territoria per 100 ha.

Sinds 1991 is er in het kader van het al eerder genoemde Soortbeschermingsplan Korhoen (1991) 25 ha bos gekapt.

Dit jaar werden tien territoria vastgesteld op 325 ha heide e.d. - dit is 3,1 territoria per 100 ha.

Een andere vergelijking is de Haarler- en Holterberg met de gebieden Rietslenk, Wolfsslenk, Holterheide en Numendal.

In 1992 werden acht territoria vastgesteld op

416 ha heide e.d. - dit is 1,9 territoria per 100 ha. Sinds 1992 is er in dit gebied 5 ha bos gekapt en in 1994 35 ha bos afgebrand op de Haarlerberg. Dit jaar werden vijftien territoria vastgesteld op 456 ha heide e.d. - dit is 3,3 per 100 ha. Totaal voor het gehele geïnventariseerde gebied: 28 territoria op 896 ha - 3,1 territoria per 100 ha.

5. Oorzaken

Wat is of zijn de oorzaken van deze, zeg maar gerust opzienbarende uitbreiding van de nachtzwaluwpopulatie op de heuvelrug? Heeft de uitbreiding van de heide, het creëren van bosrand-situaties, meer rust in het veld ten gevolge van het afsluiten van een aantal wandelpaden en het 's nachts afsluiten van de drukke Nijverdalse bergweg (Toeristenweg) zoveel effect? Of is de oorzaak alleen gelegen in het feit, dat de heuvelrug onder ideale omstandigheden door een grote groep vogelaars intensief is onderzocht? Opvallend waren de grote aantallen insecten, bijvoorbeeld de Junikever, die in grote groepen rond de inlandse Eiken op de heide luidruchtig rondvloog. Speelde dit ook mee? Waarschijnlijk hebben al deze factoren meegespeeld en volgende inventarisaties in de komende jaren zullen duidelijkheid geven.

■ Roel Janssen, coördinator IVN-Vogelwerkgroep Hellendoorn/Nijverdal, Beethovenlaan 4, 7442 HD Nijverdal.

LITTERATUUR:

Bijlsma, R.G. (1989): Nachtzwaluwen op de Zuidwest-Veluwe. Het Vogeljaar 37 (6): 274-285.

Dijk A.J. van (1993): Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.

Hustings, M.F.H. et al (1985): Handboek Vogelinventarisatie, Pudoc, Wageningen/ Vogelbescherming Zeist.

Janssen, R., G.Dommerholt, H.J.Mollink (1994): Broedvogels van de Rietslenk, Wolfsslenk en 't Hexel. Nijverdal 1994.

Klemann, M.C.M. (1993): Broedvogels van de Haarler- en Holterberg in 1992. SOVON rapport 1993/03, SOVON, Beek-Ubbergen.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1991): Soortbeschermingsplan Korhoen.

Ongenaë, J.P. (1991): Sprengenberg, broedvogelinventarisatie 1991. Rapport Natuurmonumenten, 's-Graveland.